

**KOJANITZ LÁSZLÓ: TANKÖNYVPOLITIKA, TANKÖNYVKIADÁS ÉS
TANKÖNYVHASZNÁLAT A NAGYVILÁGBAN**

Készítette:

Budapest, 2010.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezető.....	3
1. Tartalmi szabályozás és tankönyvfogadás.....	4
2. A fejlesztéspolitikai célok érvényesítése a tankönyvek terén.....	13
3. Tankönyvkiadás.....	17
4. Tankönyvpiac, tankönyvbeszerzés.....	19
5. A tankönyvek kiválasztása.....	22
6. A szülők szerepe.....	24
7. Állami szerepvállalás a tankönyvvásárlásában.....	24
8. A tankönyvek minősége.....	27
9. Tankönyvhasználat.....	27
10. A digitális tananyagok megjelenése.....	28

BEVEZETŐ

2010 tavaszán az OFI megbízást adott egy olyan munkaanyag elkészítésére, amely nemzetközi áttekintést ad más országok tankönyvpolitikájáról és gyakorlatáról. A munka elkészítésének legfőbb célja, hogy tartalmas háttéranyagot biztosítson a tankönyvekre vonatkozó további kutatások és oktatáspolitikai döntések előkészítéséhez.

Egy-egy ország aktuális oktatáspolitikájáról sok mindent elárulnak azok a szabályok, amelyek a közoktatási tankönyvek kiadására és használatára vonatkoznak. Az is nyilvánvaló hogy mindaz, ami a tankönyvek terén történik, szorosan összefügg az adott ország politikai és gazdasági viszonyaival, iskolai tradícióival, a pedagógiai kultúra általános színvonalával és az oktatási intézményrendszer egészének működésével.

Izgalmas feladatot jelentett tehát körülnézni a világban, információkat gyűjteni arról, mi történik a tankönyvekkel más országokban. Hogyan biztosítják a tankönyvellátás zavartalanágát? Milyen szabályok szerint történik a tankönyvek elfogadása és kiválasztása? Miként érvényesítik az oktatás korszerűsítésére vonatkozó célok megvalósítását a tankönyvfejlesztésben? Milyen támogatást adnak a tankönyvek beszerzéséhez az iskoláknak és a szülőknek?

Milyen haszonnal járt e nemzetközi körkép készítése? A külföldi példákon keresztül világossá vált, hogy a tankönyvpolitika sok más országban is a viták keretében áll. A megoldásra váró kérdések hátterében a közoktatás egészét érintő közös kihívások és feladatok állnak:

- erőteljes társadalmi igény az iskolai munka javítására az alapkészségek kifejlesztése, a korszerű műveltséghez elengedhetetlen ismeretek és kompetenciák kialakítása, valamint a társadalmi esélykülönbségek kiegyenlítése terén;
- a műveltségkép, a pedagógiai szemlélet és a pedagógiai módszerek átalakulása;
- a digitális eszközök és ismeretanyagok megjelenése;
- az állami kiadások csökkentésének szükségessége;
- egyensúlykeresés a centralizáció és a decentralizáció, valamint a reformok végrehajtása és a stabilitás biztosítása között.

A problémáink kezeléséhez ösztönzést adhat, hogy látjuk, máshol is gondokkal küszködnek, nem véletlen tehát, hogy mi is nehezen találunk megoldást rájuk. Ugyanakkor a nemzetközi példák megismerése során az is kiderült, hogy a tankönyvügy kezelése terén is sokféle út lehetséges. Nincs abszolút jó megoldás, van viszont több olyan máshol már működőképesnek bizonyult ötlet, amelyek közül néhányat talán nálunk is érdemes lenne kipróbálni, vagy legalábbis azokhoz hasonlóan gondolkodni.

A projekt keretében öt rész tanulmány készült az elérhető források és dokumentumok segítségével.

- ❑ *Bagaméri Zs*: A tankönyvkiadás kérdésköre Franciaországban
- ❑ *Dr. Koller Lászlóné és Dr. Koller Boglárka*: Centralizáció vs. Decentralizáció? Tankönyvpolitika a német nyelvű uniós tagállamokban
- ❑ *Keller Judit és Zágoni Rita*: Tankönyvpolitikák az angolszász országokban: Nagy-Britannia, az USA, Ausztrália és Kanada tankönyv-előállítási gyakorlata
- ❑ *Jakab György*: Történelem tankönyvek Közép-Európában
- ❑ Egy kérdőíves vizsgálatot is végeztünk a nemzetközi gyakorlat megismerése céljából. Erről is készült egy szöveges beszámoló:
- ❑ *Kojanitz László*: Körkép a közoktatási tankönyvekkel kapcsolatos ügyek kezeléséről külföldön

Mindent összevetve az általunk készített nemzetközi körkép a következő országokra, illetve szövetségi államokra vonatkozó információkon alapul:

Ausztria, Ausztrália, Belgium, Bulgária, Csehország, Chile, Egyesült Államok (Illinois, New Jersey, Kalifornia), Egyesült Királyság (Anglia, Wales, Észak-Írország, Skócia), Franciaország, Finnország, Hollandia, Izland, Kanada, Lengyelország, Madagaszkár, Németország (Észak-Rajna-Vesztfália, Baden-Württemberg), Norvégia, Portugália, Szerbia, Szlovákia, Törökország, Ukrajna, Új-Zéland

Itt most megpróbálom összefoglalni az elkészült háttéranyagok legfőbb tanulságait. Problématerületenként mutatom be, milyen problémák és megoldások jellemzik ma a nemzetközi gyakorlatot.

1. TARTALMI SZABÁLYOZÁS ÉS TANKÖNYVELFOGADÁS

Mindenhol fontosnak tartják valamilyen formában rögzíteni a közoktatás tartalmát és fejlesztési követelményeit. Nemzeti alaptanterveket, kerettanterveket, tanterveket, programokat és vizsgakövetelményeket készítenek ehhez. A tankönyveknek fontos szerepet szokatlan tulajdonítani abban, hogy a tanításra és tanulásra vonatkozó központi elvárások megvalósulnak-e a gyakorlatban vagy sem. Ezért a legtöbb helyen a tanterveknek való megfelelés a tankönyvekkel szemben támasztott természetes elvárás. Nagyon az eltérések azonban a tekintetben, hogy ezt miként ellenőrzik és érvényesítik a gyakorlatban.

Vannak országok, ahol centralizált az oktatás irányítása és a tantervi szabályozás és a tankönyvek is szigorú tartalmi és szakmai ellenőrzésen mennek keresztül mielőtt az iskolákba kerülnének. Erre példa a szomszédos Ausztria, ahol a szövetségi kormány hatáskörébe és irányítása alá tartozik, mind a nemzeti alaptantervek kidolgozása, mind az iskolák anyagi

támogatása, továbbá az iskolák működtetését érintő szabályozás is. E nagyfokú centralizáció jellemző a tankönyvek szabályozási és finanszírozási kérdéseire is. A tanterv megszabja a nevelési és oktatási követelményeket is. Az iskola a saját tantervében, illetve tanmenetében csak a súlypontokon változtathat. A tantervnek történő megfelelés döntő fontosságú szempont a tankönyvek, taneszközök jóváhagyásakor is. Csak olyan tankönyv hagyható jóvá, amely teljes mértékben megfelel a tanterv által előírt követelményeknek. Így végső soron az iskolákban, a tantervben meghatározott tartalmi szabályozás legfőképpen a tankönyveken keresztül realizálódik.

A Német Szövetségi Köztársaságban minden tartománynak saját tanterve van, amelyet a központilag meghatározott alapelvekre, fejlesztési területekre, kompetenciákra alapozva dolgoznak ki. A tartományi tantervek tantárgyanként, tanévekre bontva megszabják a kötelező fejlesztési területeket, a tartalmat és a követelményeket. A legtöbb tantervben jelzik, vagy ajánlják az anyag feldolgozásához szükséges órakeretet is. E mellett pedagógiai, módszertani ajánlásokat is megfogalmaznak. Így aztán nem meglepő, hogy a tanterv Németországban is döntő fontosságú a tankönyvek jóváhagyása szempontjából.

Az angolszász országokban a tartalmi követelményeket csak keretjellelű kimeneti standardok formájában határozzák meg, megadva a szabadságot az iskoláknak a tartalmak és a módszerek megválasztásához. Ebből logikusan következik, hogy egy-két kivételtől eltekintve a tankönyvekre sem vonatkoznak szigorú központi előírások. Sőt a legtöbbször nincs is semmilyen külön állami engedélyre szükség az új tankönyvek megjelentetéséhez. Az új követelmények iskolai megvalósítását viszont az állam központilag elkészített értékelési mutatókkal, részletesen kidolgozott tanulási programokkal, az ezekhez felhasználható ismeretforrásokkal és a tanórái munkát közvetlenül segítő ingyenesen elérhető háttéranyagokkal támogatja.

	Van-e hivatalos tankönyvlista?	Mi a célja a hivatalos tankönyvlistának?	Mi a feltétele a tankönyvlistára kerülésnek?	Lehet-e az iskolában használni olyan tankönyvet, amely nincs a tankönyvlistán?
Ausztria	van	mindenki számára ellenőrizhetővé tenni, hogy mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.)	a tankönyv tartalmi ellenőrzése és elfogadása (tárgyi pontosság, tantervi megfelelés, pedagógiai alkalmasság stb.)	igen, de csak bizonyos feltételek megléte esetén (pl. a tanári kar vagy a szülők beleegyezésével)
Belgium	nincs hivatalos tankönyvlista			
Bulgária	van	mindenki számára ellenőrizhetővé tenni, hogy mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai	a tankönyv formai kivitelének ellenőrzése és elfogadása	nem

	Van-e hivatalos tankönyvlista?	Mi a célja a hivatalos tankönyvlistának?	Mi a feltétele a tankönyvlistára kerülésnek?	Lehet-e az iskolában használni olyan tankönyvet, amely nincs a tankönyvlistán?
		kivitel, ár stb.)		
Chile	nincs hivatalos tankönyvlista			
Cseh Köztársaság	van	mindenki számára ellenőrizhetővé tenni, hogy mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.)	a tankönyv tartalmi ellenőrzése és elfogadása (tárgyi pontosság, tantervi megfelelés, pedagógiai alkalmasság stb.)	igen, de csak bizonyos feltételek megléte esetén (pl. a tanári kar vagy a szülők beleegyezésével)
Egyesült Királyság	nincs hivatalos tankönyvlista			
Finnország	nincs hivatalos tankönyvlista			
Franciaország	nincs hivatalos tankönyvlista			
Hollandia	van	egyszerű tájékoztatás a piaci kínálatról		igen
Izland	nincs hivatalos tankönyvlista			
Madagaszkár	van	mindenki számára ellenőrizhetővé tenni, hogy mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.)	a tankönyv formai kivitelének ellenőrzése és elfogadása	igen
Norvégia	van	egyszerű tájékoztatás a piaci kínálatról	egyszerű regisztráció	igen
Portugália	van	mindenki számára ellenőrizhetővé tenni, hogy mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.)	a tankönyv tartalmi ellenőrzése és elfogadása (tárgyi pontosság, tantervi megfelelés, pedagógiai alkalmasság stb.)	nem
Törökország	van	egyszerű tájékoztatás a piaci kínálatról	a tankönyv tartalmi ellenőrzése és elfogadása (tárgyi pontosság, tantervi megfelelés, pedagógiai alkalmasság stb.) a tankönyv formai kivitelének ellenőrzése és elfogadása	nem

A kérdőíves vizsgálat eredménye a tankönyvkiadásról

A szabad módszertani gyakorlat és a helyi szintű tantervi értelmezés részeként, a tanárok általában szabadon határozhatják meg, hogy mely tankönyvből, illetve mely oktatási anyag

segítségével tanítsák az adott tantárgyat. Előfordul azért, hogy néhány iskola egy-egy tantárgy, illetve oktatási szint esetében előírhatja, hogy mely tankönyvet használják az órákon.

A fent bemutatott kétféle megoldást szokás szabályozott „kontinentális” és liberális „brit” modellnek nevezni. Az általunk vizsgált országok közül Ausztria, Németország, Portugália az előbbihez, az Egyesült Királyság, Belgium, Chile, Izland, Finnország, Norvégia, Hollandia, Új-Zéland, Csehország, Kanada, Ausztrália az utóbbihoz áll közelebb.

Érdekes átmentet jelent a kétféle modell között Franciaország, ahol a közoktatásban érvényes tanterv erősen központosított és kötelező érvényű, ugyanakkor nincs hivatalos tankönyvi jóváhagyás. A tantervi programok és a tankönyvek tartalma közötti pontos megfelelést itt másképpen oldják meg. „Az Oktatásügyi Minisztérium (*Ministère de l'Éducation Nationale*) rendszeres kapcsolatot tart fenn a tankönyvkiadókat tömörítő szakszervezettel, értesíti a kiadókat a kötelező programok (tantervek) időnkénti változásáról, amelyet kötelezően meg kell jelentetnie az életbe lépése előtt legalább 12 hónappal, hogy a kiadóknak elegendő idejük legyen a módosítások gyakorlati megvalósításához. A tantervi szerzők személyesen is találkoznak a kiadók képviselőivel, hogy a módosítások célját és tartalmát elmagyarázzák számukra. A kiadók igyekeznek a programalkotókat (a tantervek szerzőit) is bevonni a tankönyvírásba.” Mire a módosított programok életbe lépnek, a kiadóknak el kell készíteniük az új tankönyveket, és mintapéldányokat kell küldeniük az iskoláknak, hogy a tanárok ezek közül kiválaszthassák a nekik leginkább tetszőt a következő kb. 4-6 évre. A tanárok értékítéletére bízzák, hogy a központi tantervhez melyik kiadó tankönyvét használják. Ezen a döntésen alapul a tankönyvek minőségének fenntartása és javítása.

Az **Egyesült Államokban** egyszerre van jelen mind a két modell: harminc államban helyi testületek, az iskolakerületek, illetve az iskolák választják ki, milyen tankönyveket használnak, húszban pedig állami szintű engedélyezési rendszer működik (ezek legtöbbször az USA déli, délnyugati, illetve nyugati részén). Ez utóbbi általában azt jelenti, hogy az iskolakerületek vagy iskolák az oktatási minisztérium által jóváhagyott könyvek listájáról kötelesek kiválasztani az oktatási anyagokat. Texas, Florida és Kalifornia, amelyek óriási piacot jelentenek, állami engedélyezési rendszert tart fenn, és együttesen nagyjából a nemzeti tankönyvpiac 25%-át jelenti. A kiadók ezért mindent megtesznek azért, hogy ezekben az államokban elfogadtassák a tankönyveiket. Ez azonban nem könnyű feladat, mivel a három állam alaptantere és a tankönyvekkel szemben támasztott követelményei is eltér egymástól. Ha viszont egy adott tankönyv mindhárom államban átment a rostán, akkor egy csapásra hatalmas piacot tudhat magáénak. Ez a folyamat azt eredményezi, hogy olyan tankönyvek születnek, amelyek tartalma több állam tantervének az elegye. Így a tankönyvek válnak a papíron nem létező, de a mindennapi gyakorlatot mégiscsak jellemző közös nemzeti tanterv megtestesítőivé. A tankönyvek minőségére viszont kedvezőtlen hatással van az, hogy

egymástól eltérő logikájú tantervekhez kell egyszerre alkalmazkodniuk: pl. sok témával foglalkoznak inkoherens módon.

Érdeemes részleteiben is megismerkedni az osztrák és a német tankönyv jóváhagyási gyakorlattal is, mivel ezek a ránk is jellemző „kontinentális” modellt követik. Mint látni lehet majd nagyon sok mindent hasonlóan csinálnak, mint mi, de a megvalósítás részleteiben vannak a mienktől eltérő megoldások, és ezek közt vannak megfontolandó ötletek is.

Ausztriában az engedélyezési eljárás után kerülhetnek a tankönyvek az iskolákba. A jóváhagyást az erre a célra létrehozott szakmai bizottságok végzik. Több ilyen bizottság működik iskolatípusnak és műveltségi területeknek megfelelően. A tankönyvrendelet előírja, hogy a bizottságok ülésére a független szakértőkön kívül meg kell hívni a kiadó képviselőjét és a mű szerzőjét is. Ezzel biztosítják, hogy a szakértői véleményekben megfogalmazódott problémákat, kérdéseket közvetlenül tisztázni lehessen. A jóváhagyó bizottság számára a jóváhagyásra adott idő 4 hónap, de szükség esetén ez 2 hónappal meghosszabbítható. A tankönyvjóváhagyás szolgálja a tankönyvek első minőségellenőrzését. *A jóváhagyáshoz a tankönyvrendelet a következő szempontokat határozza meg:*

1. A tantervnek való megfelelés.
2. A tankönyv készítse aktivitásra, öntevékenységre a tanulókat.
3. A könyv tartalmában feleljen meg a tudományosság elvének. Ehhez a követelményhez kapcsolódva fontos szempont a tanulók életkori sajátosságainak való megfelelés.
4. A könyv feleljen meg az osztrák nemzeti sajátosságoknak. Ez a feltétel az utóbbi időben kiegészült az európai sajátosságokkal.
5. A könyv alkalmas legyen az állampolgári nevelésre.
6. Legyen megfelelő a könyv nyelvezete. Itt ismét megjelenik feltételként az életkori sajátosságoknak való megfelelés.
7. Feleljen meg a tankönyv a célszerűség elvének. A könyvek pedagógiai értékelése során figyelembe kell venni a terjedelmet, a formátumot, a betűméretet, a könyvkötést, az illusztrációk számát, a művészi értéket, valamint ezekkel összefüggésben a tankönyv árát.

	A tankönyvlistára kerülés feltételeként előírt tartalmi ellenőrzésnek vannak-e központilag előírt kritériumai?	Ki készíti el a tankönyvek tartalmi értékelését?	Ha szakmai bizottság készíti az értékelést, kikből áll ez a bizottság?	Ha egyéni szakértő készíti az értékelést, milyen feltételeknek kell megfelelnie?
Ausztria	csak az általános szempontok vannak rögzítve	szakmai bizottság	gyakorló tanár	gyakorló tanári tapasztalatok
Bulgária	részletesen kidolgozott kritériumrendszer van	egyéni szakértők szakértőkből és társadalmi küldöttekből	tantárgymetodikus gyakorló tanár	tanári végzettség

		álló bizottság		
Cseh Köztársaság	csak az általános szempontok vannak rögzítve	egyéni szakértők	nincs bizottság	szakértői nyilvántartásba vétel
Madagaszkár	csak az általános szempontok vannak rögzítve	szakmai bizottság	pedagógiai szakértő gyakorló tanár	
Norvégia	csak az általános szempontok vannak rögzítve	egyéni szakértők	nincs bizottság	gyakorló tanári tapasztalatok szakértői nyilvántartásba vétel
Portugália	részletesen kidolgozott kritériumrendszer van	egyéni szakértők szakmai bizottság	pedagógiai szakértő tantárgymetodikus gyakorló tanár	tanári végzettség gyakorló tanári tapasztalatok
Törökország	részletesen kidolgozott kritériumrendszer van	szakmai bizottság	pedagógiai szakértő tantárgymetodikus gyakorló tanár	

A kérdőíves vizsgálat eredménye a tankönyvkiadásról

Ausztriában a tantervnek való megfelelés nem jelenti azt, hogy a könyvnek a teljes tantervi anyagot tartalmaznia kell. A tankönyv a tantervi követelmények egy részének kielégítésére szolgál, bizonyos feladatokat, a pedagógusok önálló munkájával, illetve más taneszközökkel, médiumokkal is teljesíteni lehet. A jóváhagyó bizottságoknak jelentéseikben ki kell térniük a tantervi megfelelésre, illetve jelezniük kell az eltéréseket.

Németországban csak az illetékes tartományi minisztérium által jóváhagyott taneszközöket lehet az iskolákban használni. Kivételt képeznek a tanárok által előállított saját anyagok. A tartományi minisztérium jelöli ki azt a szakértői bizottságot, amely a kiadott irányelvek alapján minősíti a benyújtott könyvet. Tagjai gyakorló tanárok és felsőoktatási szakértők. A szakértői névsor nem nyilvános. A tankönyvek vizsgálata 3-tól 6 hónapig tarthat. Ha egy könyvet nem hagynak jóvá, akkor a minisztériumnak az elutasítás okát indokolnia kell. A kiadó kérésére a minisztérium a könyv vizsgálatáról készült véleményezést megküldi a kiadónak, a bírálók megnevezése nélkül, és azzal a feltétellel, hogy a véleményt a kiadó nem hozza nyilvánosságra. A tartományi minisztériumok a már jóváhagyott tankönyvekre is fenntartják a jóváhagyás megszüntetésének jogát, ha a könyv a továbbiakban már nem felel meg a szakmai, pedagógiai, és didaktikai követelményeknek, továbbá, ha a tanárok, illetve szülők esetleg a jóváhagyás során fel nem fedezett hibákat jeleznek. Az engedélyezési eljárás díjköteles. A díj mértékét az államigazgatási eljárások díjazására vonatkozó törvény alapján állapítják meg. Általában a jóváhagyási díj 20-szorosa a vizsgált tankönyv árának. Ennek az összegnek a 80%-a a szakértők díjazására, 20%-a a jóváhagyási folyamat adminisztrációjára szolgál.

Még jobban megérthetjük a német gyakorlat sajátosságait, ha egy-egy tartomány szabályait is megismerjük. A német tartományok közül a baden-württembergi tankönyv-engedélyezési rendelet (*Verordnung des Kultusministeriums über die Zulassung von Schulbüchern*) az egyik legrészletesebb, legterjedelmesebb. Baden-Württembergben a tankönyv, olyan nyomtatott könyv, amit az oktatásban folyamatosan, egész tanévben használnak és lefedí az adott szakterület egész évi tananyagát. A tankönyvjóváhagyást külön rendelet szabályozza, amely nem tér ki az egyéb taneszközökre. Egyedül a digitális médium tartozik ide, ha az, szervesen kapcsolódik a tankönyvekhez.

Tankönyvnek számít a szöveggyűjtemény, az atlasz és a tankönyvhöz használt kiegészítő anyag is, ha azt egész évben használják. A tankönyv jóváhagyási szempontsor az általános szempontokon kívül (pl. megfelelés az alkotmánynak, az oktatási alaptörvénynek, a tartományi tantervnek és előírásoknak) tartalmi, módszertani, nevelési, nyelvezeti, ábrázolási, terjedelemre és a tankönyv technikai kivitelezésére vonatkozó előírásokat is tartalmaz. A kérelmet a vizsgálandó kiadvánnyal együtt, a Tartományi Iskolafejlesztési Intézethez kell benyújtani egy adatlap, és kiadói nyilatkozat kíséretében. A nyilatkozatban sokféle adatot meg kell adni. Például nyilatkoznia kell, hogy a könyv alkalmazható-e más iskolatípusokban, más szakmacsoportokban, továbbá, hogy erre a könyvre azonos, vagy hasonló formában indítottak-e már jóváhagyási eljárást. Ha több tanévre szóló tankönyvsorozat egy tagjáról van szó, akkor meg kell adni a teljes sorozat tematikáját, módszertani elképzelését is. Ha egy könyvet több iskolatípusra is jóvá kívánják hagyatni, akkor az adatokat és a nyilatkozatot annyi példányban kell beadni, ahány iskolatípusra ajánlják. A tankönyv jóváhagyási eljárást végző bizottságban részt vesznek a szülők képviselői is véleményezési joggal. Az engedélyezésről a tartományi jóváhagyásról a Tartományi Iskolafejlesztési Intézet javaslatára a Minisztérium dönt. A döntés megjelenik a Minisztérium hivatalos lapjában.

A jóváhagyás háromféle módon jöhet létre:

1. kiadói nyilatkozattal (ún. *Zulassungsfreiheit*)
2. egyszerű véleményezéssel
3. szakértői eljárással

1. Egyes esetekben az oktatás speciális jellege, vagy a művek szakiránya, műfaja miatt nem tartják szükségesnek a tankönyvi jóváhagyási eljárás lefolytatását. Megelégszenek a kiadó nyilatkozatával arról, hogy a mű megfelel a jóváhagyáshoz előírt feltételeknek. A rendelet hosszasan sorolja azokat az iskolatípusokat (pl. vakok, a mozgássérültek, a hallássérültek, és a különböző fokú szellemi fogyatékos oktatásával foglalkozó iskolák, vagy szakiskolák), amelyek könyvei részben, vagy teljesen mentesülnek ilyen módon mentesülhetnek a jóváhagyási eljárás alól. Nem kell jóváhagyatni a tankönyvhöz kapcsolódó munkafüzeteket, kiegészítő anyagokat, szöveggyűjteményeket (kivéve ez utóbbit, ha azt például tankönyvként, olvasókönyvként használják), feladatgyűjteményeket, táblázatokat sem. Akkor is el lehet

tekinteni a jóváhagyási eljárástól, ha egy iskolatípusba, vagy szakirányú képzésbe, nagyon csekély a tanuló létszám. Ez az engedmény azonban visszavonható. Ezekben az iskolákban az iskolai munkaközösség felelős az alkalmazott könyvekért.

2. A rendelet külön felsorolja azokat a kiadványokat, amelyeket egyszerű véleményezéssel jóvá lehet hagyni. Ilyenek például azok a történelem és etika könyvek, amelyeket a reáliskola gazdasági-társadalomismereti szakirányú, vagy a nevelési, pedagógiai szakirányú iskolákban használnak.

3. Bizonyos iskolatípusok, bizonyos könyveit részletes szakmai vizsgálat alapján hagyják jóvá. Ez az eljárás általában a történelem, társadalomtudományi területek tankönyveire, bizonyos gazdaságtudományi tankönyvekre, illetve a pedagógiai, nevelési- szakterület iskoláinak tankönyveire vonatkozik.

Észak-Rajna-Vesztfáliában is háromféle jóváhagyási eljárás létezik:

1. iskolai szintű engedélyezés (ún. *Pauschale*)
2. egyszerűsített eljárás
3. szakértői eljárás.

A jóváhagyási eljárás függ attól, hogy az eszköz mely iskolatípus, és szakterület számára készült. A Minisztérium jegyzékben adja meg, hogy mely esetben, melyik eljárást kell lefolytatni.

1. Az iskolai szintű engedélyezés, a legegyszerűbb. Ez esetben ugyanis az érintett iskola maga vizsgálja meg, hogy a taneszköz megfelel-e a jóváhagyás feltételeinek. Általában ezen a módon lehet engedélyeztetni az atlaszokat, a szótárokat, lexikonokat, bibliákat, katekizmust, imakönyveket, dalos-, és szakácskönyveket, és a tudományos irodalmat. Ugyancsak iskolai eljárással lehet jóváhagyni azokat a kiegészítő médiumokat, amelyeket csak bizonyos anyagrészekhez, időnként alkalmaznak.

2. Az egyszerűsített eljárás esetében, az engedélyt részletes vizsgálat nélkül, a kiadó nyilatkozata alapján adják ki. Az ilyen eljárással jóváhagyott taneszközöket a minisztérium időnként szűrőpróba szerint ellenőrzi. Ha az iskolafelügyelet kételyt fogalmaz meg, valamely eszközzel kapcsolatban, akkor a Minisztérium lefolytatja a szakértői eljárást, és ennek eredményeként hagyja fent, vagy veszi le a kiadványt a jegyzékről.

3. A szakértői eljárás esetében a minisztérium részletes szakértői véleményt kér a taneszközről. Ez előkészítésül szolgál a minisztériumi döntés meghozatalához. A döntés lehet engedélyezés, vagy feltételekhez kötött engedélyezés, amely bizonyos határidőn belüli változtatást igényel, illetve lehet elutasítás. Az általános iskolák (*Gesamtschule*) számára a szakértői eljárást kell indítványozni. Ebbe nem tartozik bele a középiskola első fokozata

(*Sekundarstufe I.*), amely a tanulók életkorát tekintve, megegyezik az általános iskola felső évfolyamán tanulókéval.

A szakértőket a minisztérium bízza meg. A díj mértékét törvény szabályozza.

Az egyházi iskolákban használt taneszközök engedélyezése az illetékes egyházi hivatallal együttműködve történik.

Azokban az országokban, ahol a tagállamok, illetve a szövetségi tartományok nagy önállósággal rendelkeznek az oktatási ügyek terén, egyre többször vetődik fel az iskolai tantervek és ezzel összefüggésben természetesen a tankönyvek egységesítésének az igénye.

Az USA-ban a tagállamok szintjén alakítják ki az állami iskolákra vonatkozó szabályokat. Annak mértéke, hogy az állami kormányzat mennyire szól bele az iskolák működtetésébe, államonként eltérő. A tantervek esetében is változó, hogy ezeket milyen részletességgel és pontossággal határozzák meg, és az is, hogy a tanulmányok mekkora területét érintik. Ez persze a tankönyvek esetében is jelentős eltéréseket jelent. Ebből a helyzetből persze különböző gondok adódnak. Nehézséget okozhatnak az eltérő iskolai követelmények a diákoknak, ha az egyik tagállamból egy másikba költözik a család. Ilyen feltételek mellett nem könnyű megvalósítani az iskolai oktatás minőségének fejlesztését célzó átfogó reformokat. A munkaerőpiac sem tartja jónak, hogy államonként más-más tudású és felkészültségű fiatalok hagyják el az iskolákat. A problémákat érzékelve az államok kormányzói és oktatási megbízottjai elindítottak közösen egy reformot, amelynek célja a standardok államok közti egységesítése *Common Core State Standards Initiative* (CCSSI). 48 állam, 2 terület és Columbia Kerület csatlakozott eddig a projekthez. A kialakítandó standardok a K-12 éveket ölelik fel, és – egyelőre – az angol nyelv és irodalom illetve matematika tárgyra vonatkoznak. A projektben résztvevő államoknak egészében át kell vennie a közös standardokat, és saját követelményei 85%-át kell majd ezeknek kitennie.

Kanadában a föderáció teljes szabadságot ad a tartományok és territóriumok számára az oktatási rendszer szabályozására. Tartományonként és területenként változó, hogy a tantervek mennyire általános vagy konkrét kereteket és követelményeket határoznak meg. Az ebből adódó problémákat is érzékelték. Az 1993-ban létrehozott *Western and Northern Canadian Protocol* keretében hét tartomány és terület miniszterei működnek együtt. A terület közös tanterv-kereteket, standardokat állapít meg az angol nyelv és irodalom, a matematika, az idegen nyelvek és a társadalmi tanulmányok területén az óvodától a 12. évfolyamig (vagyis 5-18 éves korig). Saját értékelési program is szolgálja az egységesítést és a magas követelmények kialakítását. Az ajánlott tankönyvek és segédanyagok listái pedig a közös tanterv-vázlathoz vannak igazítva. A WNCPC által meghatározott keretek ugyanakkor nem kötelezőek a résztvevő területek számára, szabadon döntenek róla, hogy mikor és hogyan implementálják.

Ausztrália államai és területei függetlenséget élveznek az oktatásügyek tekintetében. Ennek megfelelően mindezülig a tanterv meghatározása is állami jogkör volt, de folyamatban van az egész nemzetre vonatkozó K-12 évekre vonatkozó Ausztrál Tanterv kialakítása

Első lépésként az angol, a matematika, a természettudomány és a történelem tantárgyak tantervét alkotják meg, ezt a földrajz, egyéb nyelvek és a művészetek követik, harmadik fázisban kerül sorra a többi tárgy, mint például az állampolgári ismeretek vagy az információtechnológia. Az új, közös alaptantervvel összhangban a Nemzeti Értékelési Program is átalakításra kerül.

A Német Szövetségi Köztársaságban is napirendre került a tankönyvek egységesítésének kérdése. A szövetségi állam oktatási minisztere, Annette Schavan nagyon határozottan vetette fel a változtatás szükségességét, mivel értelmetlennek és elfogadhatatlannak tartja, hogy az egyes tartományokban tematikailag és módszertanilag is egymástól jelentősen eltérő tankönyveket fogadnak el és használnak az iskolákban. Megítélése ez megnehezíti az esélyegyenlőség és a mobilitás feltételeinek javítását, amit pedig nemzeti és uniós célkitűzés is egyben. A tankönyvek közötti eltérések csökkentését és a nagyobb fokú összehasonlíthatóságot célzó tervek komoly vitát indítottak el Németországban. A politikusok és a szakszervezeti vezetők közül sokan az egységesítés kikényszerítése a tartományok autonómiájának megsértését és a tanári szabadság korlátozását jelentené. Az az ellenérv is megfogalmazódott, hogy a rengeteg különböző tankönyv és ezzel párhuzamosan a különböző kiadók egyidejű tevékenysége a német piacon az intenzív versenyt erősíti, amely a könyvek és segédeszközök minőségének fenntartásához elengedhetetlen.

2. A FEJLESZTÉSPOLITIKAI CÉLOK ÉRVÉNYESÍTÉSE A TANKÖNYVEK TERÉN

Franciaországban sok évtizedes szabályok szerint, sokféle kötelező bizottsági és szakmai egyeztetés mellett rendszeresen megpróbálják adaptálni a központi tanterveket az új igényekhez és feltételekhez. Az oktatási miniszter dönt az új tanterv életbe léptetéséről. A tantervnek a bevezetését megelőzően 12 hónappal kell hivatalosan megjelennie, hogy a kiadók és a tanárok is időben felkészülhessenek a változásra és változtatásra. A 12 hónapnyi idő nagyon feszes munkatempót diktál. Az első év, a nagyszámú ingyenes mintapéldány szétküldésével gazdaságilag veszteséges év, és több év kell ahhoz, hogy az eladásokból a kiadó nyereséghez jusson.

Az 1975-ös Haby-törvény előírta a változó tantervhez igazodó módon, átlagosan 4 évenkénti kötelező megújításukat is, de ez a gyakorlat aztán 6-8 évre hosszabbodott.

A francia általános iskolai program pl. 2002-ben módosult az előző 1995-ös módosítás után. A hatodik osztály matematikai programját az 1996-os módosítást követően 2005-ben írták újra. A kiadók sem érdekeltek a gyakori változtatásban.

Speciális fejlesztéspolitikai célkitűzést jelent a kelet-közép-európai történelemtankönyvek átdolgozása. A cél, feltárni és eltávolítani a tankönyvekből a nemzet- és etnocentrikus előítéleteket. E cél megvalósítása szempontjából nagyon különböző a jelenlegi helyzet a térség országaiban. A kapott háttéranyagok alapján az eltérő feltételeket négy ország (Lengyelország, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna) példáján keresztül tudjuk érzékeltetni.

Lengyelországban a diákok mind az alapfokú oktatásban, mind pedig a középfokú oktatásban 3–3 évig tanulnak történelmet. A középfokú oktatásban a gimnáziumok és az egyéb középiskolák – líceumok és technikumok – történelem tananyaga jelentősen eltér egymástól. Utóbbi sokkal inkább egyfajta társadalmi és politikai ismeretek tantárgynak felel meg. A történelem nem kötelező érettségi tantárgy. A történelemtanítás tankönyv ellátása biztosított, többféle új tankönyvsorozat közül választhatnak a tanárok. Jellemző, hogy a lengyel történelem eseményei dominálnak, de ez van, amikor összekapcsolódik azzal, hogy részletesen foglalkoznak egész Kelet-Közép-Európa történelmével.

Szlovákiában nem történt meg a tankönyvpiac liberalizációja. Ebben közrejátszhat az is, hogy az diákok ingyenes tankönyvhöz juttatása nagyon sok pénzbe kerül. Ezért állami forrásból tantárgyanként csak egy tankönyvsorozat kiadását akarják finanszírozni. Csak a tankönyveket biztosítják ingyenesen, így a szöveggyűjtemények és feladatgyűjtemények használata esetleges. A szlovák állam különösen örködik a történelemtankönyvek kiadásának állami monopóliuma felett. Egy-egy új történelemtankönyv kiadása nemcsak szakmai-módszertani, hanem politikai ügy is. Az általános iskolákban a jelenlegi érvényes tantervek szerint az 5. osztályban kezdődik a történelem oktatása és a 9. osztályban fejeződik be. Az első év inkább csak bevezetés a történelem tanulásába, míg a 6-ik osztályosok már kronologikus történelmet tanulnak. Az 1990-es évek elejétől fokozatos reformok kezdődtek a történelem tanításában, amelynek alapját egy új tankönyv-család megjelentetése jelentette. Az új tankönyvek a 1994-től jelentek meg fokozatosan, s teljessé a tankönyvcsalád tulajdonképpen csak napjainkra vált. A Viliam Kratochvíl nevével jegyzett tankönyvsorozat azonban nemcsak tartalmában, hanem módszertanában is teljesen új jelenségnek számított (s számít ma is) a szlovák tankönyvpiacra. A színes és rendkívül szép kiállítású A4-es formátumú tankönyvekben minden lecke 2 oldalt tesz ki, gondosan meghatározott szerkezeti formák mellett. Egy-egy évfolyam számára négy tankönyv alkot egy teljes egészet.

A Kratochvíl-féle sorozat teljes hegemoniáját két különböző, de részben azonosan nemzeti indíttatású kísérlet töri meg. 1997-ben az az erősen nemzeti orientált Szlovák Nemzeti Párt által irányított oktatási tárca egy alternatív történelemtankönyv kiadását határozta el, amely a huszadik századi szlovák történelem a Kratochvílétől eltérő, a szlovák nemzeti érdekeket erőteljesebben hangsúlyozó szemléletét kívánta érvényesíteni. A Robert Letz által írt

Szlovákia a 20. században című tankönyv így állami megrendeléssel jelenhetett meg, s szintén ingyen került az iskolákba. Az erő nemzeti elfogultság és félreérthető megfogalmazások miatt sokat bírált tankönyv azonban módszertani szempontból sem éri el a másik sorozat színvonalát, s alkalmazása szűk körű.

Mivel a szlovákiai magyar iskolákon a szlovák tankönyvek (jelen esetben a Kratochvíl-sorozat) tükörfordításai használatosak a 90-es évek közepén a magyar iskolákon oktató történelemtanárok felvetették ennek a gyakorlatnak a tarthatatlanságát, s megoldást kerestek erre. Ebből a szándékból született meg az első olyan történelemtankönyv-család a szlovákiai magyar kisebbség történetében, amelyet felvidéki magyar tanárok írtak felvidéki magyar diákoknak. A sorozat, melynek szerzőpáros Kovács László és Simon Attila a módszertani szempontból nagyon sikeres Kratochvíl-féle könyveket vette alapul, s annak a szerkezetére alapozva (kisebb változtatásokkal) készítette el három kötetben a Magyar Nép történetét a kezdetektől napjainkig. Az a sorozat kompatibilis a szlovák tantervi követelményekkel és a Kratochvíl-féle sorozattal, tehát a szerzők szándéka az volt, hogy a szlovákiai magyar diákok a Kratochvíl-féle könyvekből tanulják az egyetemes történetet, majd a Kovács - Simon-féle könyvekből a nemzeti történelmet, amely természetesen elsősorban magyar történelmet jelent, de megfelelő ismereteket a szlovák nemzet történetéből is

A Lilium Aurum kiadó által kiadott tankönyveket hosszas "csatározások után" a szlovák oktatási minisztérium kiegészítő tankönyvekké minősítette, ez azonban állami támogatással nem jár, minek köszönhetően a diákoknak maguknak kell megvásárolniuk.

a szakközépiskolákban már egy modern tankönyvcsaládból tanulnak a diákok, addig a gimnáziumokat illetően még a rendszerváltástól eltelt 13 év sem volt elég arra, hogy egy teljesen új tankönyvsorozat kerülhessen a diákok kezébe. Ezért ahány iskola annyi megoldás – talán így lehetne legjobban jellemezni a jelenlegi helyzetet.

A legrosszabb a tankönyvhelyzet a szlovákiai magyar gimnáziumokban, hiszen az alapiskolákkal ellentétben a középiskolák számára külön magyar tankönyvek nem készültek, a szlovák tankönyvek tükörfordításai pedig tartalmuk és szemléletük miatt sem megfelelőek a magyar iskolák szükségletei számára.

Szerbiában az elmúlt évek demokratikus változásai kedvező változásokat hozhatnak a tankönyvek terén is. Az új tankönyvek elkészítése és megjelenése körül még elég sok a zavar és az ellentmondás. Ennek egyik példája, hogy 2006-ban megjelent a középiskolások számára egy új Alkotmány és polgári jogok című tankönyv, de a magyar nyelvű iskoláknak még mindig a egy tizenhét évvel ezelőtti tankönyv magyar nyelvre lefordított változatából kell tanulniuk, amely tartalmilag már teljesen elavult és téves információkat tartalmaz.

Ukrajnában külön tárgyként kerül tanításra az ország- az egyetemes- és a magyar történelem.

Egyetemes történelemből jelenleg (2008) 14 darab kiadvány szerepel a Minisztérium hivatalos tankönyvlistáján, Ukrajna történetéből pedig 10 darab. Korszakonkénti megoszlásban ez a következőképpen néz ki:

Korszak	Időrendi határ	Egyetemes történelem	Ukrán történelem
Középkor	1492-ig	2	3
Újkor	1492-1914	5	3
Legújabb kor (I.)	1914-1945	4	2
Legújabb kor (II.)	1945-1998	3	2
Összesen:		14	10

A fenti adatok alapján tehát nem beszélhetünk az „egy korszak – egy tankönyv” elvéről, ami a Szovjetunió idejének történelemoktatását uralta, ám alternatív tankönyvpiacról sem, hiszen a tankönyveket az államtól kapják a diákok térítés mentesen.

Kicsit más a helyzet a magyar tannyelvű iskolákban, ahol az ukrán nyelven íródott tankönyvekből vagy csak egy darab, vagy egy sem áll rendelkezésre. (Mivel még 13 év alatt nem érkeztek lefordítani azokat.) Hogy az ukrán nyelven meglévő történelemkönyvekből melyiket fordítják magyar nyelvre, az teljesen véletlenszerű, s ahogy a gyakorlat mutatja, ez általában nem a minőségibb munkát jelenti.

Jelenleg nem az iskola rendel meg a neki tetsző történelemkönyveket, hanem az állami tankönyvelosztó küldi szét a területi, majd járási közoktatási hivataloknak, ahonnan aztán végül az oktatási intézményekbe kerül. Az elosztás elvében semmilyen logikus gondolatmenetet nem lehet fellelni.

Magyar nyelven korszakonként és tárgyanként az alábbi tankönyvszám állt rendelkezésünkre:

Korszak	Időrendi határ	Egyetemes történelem	Ukrán történelem
Középkor	1492-ig	1	1
Újkor	1492-1914	1	1 (+1)
Legújabb kor (I.)	1914-1945	-	1

Legújabb kor (II.)	1945-1998	-	-
Összesen:		2	3 (4)

3. TANKÖNYVKIADÁS

A tankönyvkiadás a piacgazdálkodás szerint működő országok legtöbbszörében gazdasági tevékenység. Ennek megfelelően a tankönyv is áru, amelyre alapvetően a szabad piac szabályai érvényesek. Különleges áru viszont több szempontból is.

A nyelvi különbségek és a közoktatási rendszerek közötti intézményi és tartalmi eltérések miatt korlátozott a lehetősége annak, hogy a tankönyveket exportálni lehessen. Angol és német nyelvterületen vannak ugyan erre példák, de a külföldről érkező tankönyveket bizonyos ellenérzéssel fogadják. Elsősorban azért, mert a hazai könyvkiadást a saját kultúra és oktatás megőrzésének és fejlesztésének fontos eszközének tekintik, és féltik a tőkeerősebb külföldi versenytársaktól. Ausztria ilyen szempontból az egyik legveszélyeztetettebb ország. Nem véletlen, hogy itt külön is foglalkoztak ezzel kérdéssel.

A tankönyv különlegessége abban is nyilvánul, hogy minden állam megkülönböztetett figyelmet fordít arra, hogy piaci körülmények között is folyamatosan garantált legyen az iskolák magas színvonalú tankönyvellátása. A tankönyvkiadás mindenütt a nemzeti oktatáspolitikai része. A tankönyv a társadalom legnagyobb részére a műveltség legfőbb forrása. Az oktatás, nevelés eszköze, amely a családi közösségben megvalósuló nevelés mellett, az egyének társadalmi azonosságtudatát, értékrendszerét, szemléletét a legjobban befolyásolni tudja. Ezért a tankönyvekre és a tankönyvkiadásra általában speciális szabályok vonatkoznak, amelyek mind azt célozzák, hogy az iskolákba az aktuális iskolai követelményeknek megfelelő, jó minőségű és elfogadható árú tankönyvek kerüljenek. Az oktatási és kulturális tradíciók, a kormányzati oktatáspolitikai irányultsága, a helyi társadalmi és gazdasági feltételek eltérése folytán azonban országoként rendkívül különböző megoldásokkal találkozhatunk még az Európai Unión belül is.

	Kik készítik a tankönyveket?	Milyen mértékben érvényesülnek a piaci elvek a tankönyvkiadás és -ellátás területén?	Mi határozza meg a tankönyvek árát?
Ausztria	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	az állam árkorlátokat határoz meg
Belgium	csak hazai magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben

Bulgária	állami és magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Chile	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	az állam árkorlátokat határoz meg
Cseh Köztársaság	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Egyesült Királyság	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Finnország	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Franciaország	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Hollandia	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Izland	állami és magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Madagaszkár	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	az állam árkorlátokat határoz meg
Norvégia	állami és magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Portugália	hazai és külföldi magántulajdonban álló tankönyvkiadók	teljes mértékben	a piaci viszonyok határozzák meg teljes mértékben
Törökország	állami és magántulajdonban álló tankönyvkiadók	korlátozottan	nincs válasz

A kérdőíves vizsgálat eredménye a tankönyvkiadásról

A tankönyv abban is különleges piaci áru, hogy megvásárlásához az állam szinte minden országban anyagi támogatást ad. Ennek mértéke és formája rendkívül eltérő ugyan, de az adófizetők pénzének felhasználása miatt, az állam igyekszik a tankönyvcsomagok árát kordában tartani, vagy legalábbis az iskolákat és a tanárokat költségtakarékos megoldásokra ösztönözni a tankönyvek kiválasztásában és megrendelésében. A francia, osztrák és német kiadók könyveire a német nyelvterületen nincs árkorlát, de a túlköltekezést az iskoláknak nyújtott támogatás mértéke korlátozza.

Franciaországban 12 hónap áll általában a kiadók rendelkezésére ahhoz, hogy az új vagy módosított központi tantervekhez elkészítsék a tankönyveket. Ez rendkívül rövid idő. Ráadásul a „tankönyv” soha sem csak egy könyv, hanem a gyakorló füzet, a CD, a nyári gyakorló füzet, az összefoglaló füzet stb. is a tankönyv részét képezi. Egy év alatt kell a

szervezői teameknek felállniuk és a közösen elfogadott koncepció alapján a tankönyveknek elkészülniük, úgy hogy ebbe az időbe a lektorálásnak, az iskolai kipróbálásnak, a tanári kézikönyvek megírásának és a mintapéldányok iskolákba történő szétküldésének is bele kell férnie. A kiadók választják meg a szerzőiket, de a potenciális szerzők is keresnek maguknak kiadókat. A tankönyvírói munka mindig csapatmunka. Általában minden tankönyvet egy szerzői kollektíva ír, átlagban a 4-5 szerző jut egy-egy tankönyvre. A kiadók gyakorló tanárokat kérnek fel tankönyvírásra, a gimnáziumi könyvekhez az egyetemről is keresnek szerzőket, és mindig igyekeznek a tantervírókat és a tanfelügyelőket is bevonni a munkába, akik már csak személyükben is garanciát nyújtanak a kötelező tantervi program megvalósítására.

A tankönyveket nagyrészt gyakorló tanárok írják Ausztriában is. Egyre ritkább az egyszerű mű. Többnyire munkaközösségek alakulnak egy új könyv megírására. Ebben a munkaközösségben részt vesz a kiadó szakembere is. A nyers kézirat elkészülte után, bírálók, szerkesztők hozzák végső formára a kéziratot.

4. TANKÖNYVPIAC, TANKÖNYVBESZERZÉS

A tankönyvkiadás potenciálisan jó üzlet. Forgalmát tekintve a könyvkiadás meghatározó ágazatát jelenti. Franciaországban 2004-ben a teljes könyvkiadásnak 11,9%-át tette ki a tankönyvkiadás (tankönyvek, oktatási segédanyagok, pedagógiai kiadványok). A teljes könyvkiadó szektor éves árbevételéből 8,4%-os részesedéssel a tankönyvkiadás a teljes könyvkiadás 6. helyén, az eladott példányszámokat alapul véve pedig az 5. helyén végzett. Érdemes megemlíteni, hogy Magyarországon a közoktatási tankönyvek és nyelvkönyvek forgalmazása 2009-ben a tavalyi forgalomból 16.963.770.000 Ft-tal, azaz az összforgalom 26,4%-ával részesedett, ez pedig az első helyet jelenti.

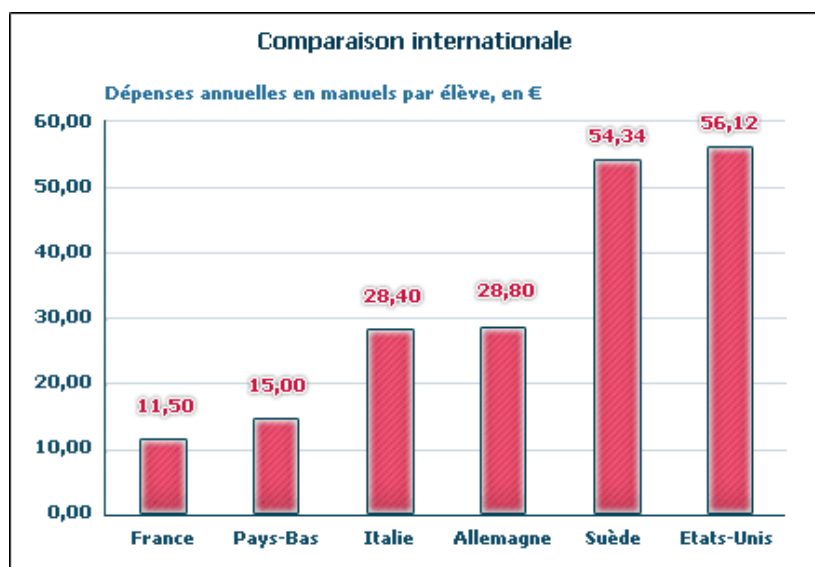
Piaci körülmények esetén általában sok kiadó foglalkozik tankönyvek kiadásával, de a piac felosztása ezek között rendkívül aránytalan. A legtöbbször néhány nagy tankönyvkiadó uralja a piac túlnyomó többségét, gyakran a 70-90%-át. Németországban számos kiadó működik a különböző tantervek következtében, amely azt is eredményezi, hogy egy iskolatípusra vonatkoztatva rendkívül sok tankönyv van a piacon. A szövetségi tartományokban különböző iskolai szakokra, tanévekre 40.000 különféle iskolai könyvet árusítanak. Ugyanakkor a három legnagyobb tankönyvkiadó, az *Ernst Klett Kiadó*, *Cornelsen Kiadó*, *Westermann Kiadó* csoportja fel maga között az iskolai könyvpiac 90 %-át. A piac maradéka kb. 70 független kiadóból áll, amilyen például a *Buchner Kiadó*, a *Mildenberger Kiadó* és a *Stark Kiadó*. Németországban jelentős politikai erők támogatják azt a javaslatot, hogy a könyvek és taneszközök nagyobb fokú egyezésének és összehasonlíthatóságának is kell megvalósulnia. Ez persze azzal járhat, hogy kevesebb kiadó és kevesebb könyv lehet a piacon.

Egy évtizeddel ezelőtt Ausztriában 4 nagy kiadó, az *Österreichische Bundesverlag* (állami tulajdonú), *Schulbuchverlag Jugend und Volks* (Bank Ausztria tulajdona), *Ed. Hölzel Verlag* (magán tulajdonú), és *Verlag Hölder-Pichler- Tempisky* (magántulajdonú) a tankönyvpiacot csaknem teljesen lefedte. Ezekon kívül kb. 80 kis magánkiadó is adott ki kis példányszámban könyveket. Tendenciának látszik, hogy az állami tulajdonú tankönyvkiadók szerepe jelentősen csökkent. Ezenkívül a kisebb kiadók megszűnése vagy felvásárlása folytán határozott töркеkoncentráció zajlik. Maradva Ausztria példájánál az eredetileg állami tulajdonban lévő kiadók is teljes egészben, vagy csekély mértékű résztulajdonukat kivéve magánkézben vannak. A tankönyvpiacra jelentős szerephez jutottak a német kiadók (például *Cornelsen*-, *Veritas*-, *Dornerverlag*, stb.) Az osztrák *schule.at* internetes portál összesen 15 kiadót sorol fel. A négy nagy osztrák kiadó köztük van, a többiek vegyesen német és osztrák kiadók. Ezeknél nyilván ma is több kiadó létezik, de a kisebb osztrák kiadók közül sokat a nagyobb osztrák és német kiadók vásárolták fel. A kiadók állandó piackutatást végeznek, hogy elsőnek jelenhessenek meg egy új művel a piacon.

Franciaországban a tankönyvpiac kínálata hatalmas. 2002-ben 5135 féle tankönyvet számoltak össze, amiből 1699 volt új kiadvány. A magyar piachoz hasonlóan az alacsonyabb évfolyamoknak szóló tankönyvekből a legnagyobb a választék. A collège-ben például a különböző tantárgyakhoz átlagban 8-10 tankönyvből választhatnak az oktatók, a gimnáziumban ez a szám egy kicsit alacsonyabb, tantárgyanként átlagban 4-6 tankönyv közül lehet választani. Az általános iskolai átlagár 10 €, a felső tagozatban 15 €, a gimnáziumban 25 €.

Nemzetközi összehasonlításban megállapítható, hogy a francia tankönyvek ára alacsonyabb, az általános iskola tankönyv átlagára pl. az Egyesült Államokban 28 €, Svédországban 19 €, de a gimnáziumi tankönyv átlagára Hollandiában már pl. 45 €.

Nemzetközi összehasonlításban Franciaország keveset költ tankönyvvásárlásra (az oszlopdiagramok a tanulónkénti éves tankönyvre szánt összeget adják meg euróban országoként).

Forrás: *Savoir Livre*

Az országok sorrendben: Franciaország, Hollandia, Olaszország, Németország, Svédország, Egyesült Államok.

Ausztriában, egy tanévre kb. 6000 iskola 1,2 millió tanulója részére, összesen 8,2 millió új tankönyvet, 8.000 egyéb művet forgalmaznak. Ennek éves költsége kb. 100 millió eurót jelent. Nincs ugyan árkorlát, de a tankönyv engedélyezésekor a kiadónak nyilatkoznia kell a könyv előállításával, forgalmazásával kapcsolatos összes költségéről. Ezt számlákkal is igazolnia kell. Ha a jóváhagyást megadó illetékes hatóság elfogadta az árat, a pénzügyminisztérium még mindig bekérheti a szerződéseket, számlákat. A költségvetésben pontosan meg kell adni a tervezett példányszámot. Az ár kalkulációt a könyv használatában érintett populáció 50%-ra kell tervezni. Ez az eljárás bonyolult, de előnye, hogy a könyv ára nem szakad el teljesen a könyv előállításának tényleges költségeitől. Ezért a kiadók a szükséges, de kisebb példányszámú könyveket is nagyobb veszteség nélkül tudják gyártani.

A francia kiadók sosem közvetlenül értékesítik a tankönyvet az intézmények számára, a nyomdából egy részük az elosztóba megy, hogy onnan a mintapéldányokat szétküldjék, a másik része a nagykereskedőkhöz és a könyvesboltokba érkezik meg. Az általános iskola felső tagozatának megfelelő *collège*-ben az állam a finanszírozó fél, és az iskolákban működő Dokumentációs és Információs Központok feladata a tankönyvek beszerzése és kiosztása. A gimnáziumokban a kötelező tankönyvek listáját az iskola megküldi a szülőknek, és így ezen a szinten a családok szerzik be a tankönyveket.

Ausztriában a nagyobb kiadók az egyes tartományokra szakreferenseket alkalmaznak, akik az iskolákban bemutatják könyveiket. Továbbá referenciaiskolákat választanak ki, ahol kipróbálják kiadványaikat. Az ott szerzett tapasztalatokat hasznosítják új kiadványaikban, illetve a már meglévők esetleges átalakításában. A tankönyvterjesztő kereskedőt az iskola választja, és vele megállapodik az iskolai terjesztés módjáról. A kiadó, az iskola, mint megrendelő, és a forgalmazó közös eszköze a tankönyvellátásban a *Schulbuchaktion Online*.

Ezzel a programmal a projekt valamennyi résztvevője (iskolák, illetékes minisztériumok, szakmai szervezetek, könyvkiadók és kereskedők) számára biztosított a folyamatok átlátható, hatékony, és visszakereshető módon dokumentált megvalósítása. A 2009/2010-es tanévben a folyamatok hatékonyságának további növelése érdekében bevezették az elektronikus fizetési módot is, amely a korábbi tankönyvátutalások helyébe lépett. Az osztrák gyakorlatot az Európai Unióban, a korszerű tankönyvellátás egyik mintapéldájaként tartják számon. Ezzel a módszerrel kiküszöbölhető az is, hogy az iskola esetleg a kiadó, vagy kereskedő által felajánlott anyagi érdekből, nem pusztán pedagógiai megfontolásból válasszon könyvet. Így kevésbé van módja akár a kiadónak, akár a terjesztőnek az iskolák befolyásolására, esetleg meg nem engedett eszközökkel.

A Német Szövetségi Köztársaságban a tankönyvforgalmazás is tartományi rendszerben történik. A tankönyvek pedagógiai, didaktikai céljukat tekintve, ugyanazon a műveltségi területen is igen különbözők lehetnek. Mivel a tartományok oktatáspolitikai elképzelései eltérőek, tartalmi és feldolgozási sorrendjükben sem egyeznek meg. Az iskolákban, Németországban is működnek szakmai munkaközösségek. Szerepük az iskola szakmai munkájának irányításában, belső ellenőrzésében és a tankönyvválasztásban jelentős. Természetesen a tankönyvválasztást, gazdasági szempontból az illető tartomány oktatáspolitikája, a finanszírozáson keresztül is befolyásolja. Az iskola megrendeli a könyvet a tankönyvjegyzék alapján, megállapodik egy kereskedővel, akiben megbízik, a kereskedő a kiadótól átveszi a könyvet és ellátja az iskolát. A megrendelés és fizetés is eltérő tartományonként. Történhet online, de történhet hagyományos módon is.

A tankönyvpiacra kedvezőtlenül hat, hogy az elmúlt évtizedekben az iskolai gyakorlat részévé vált a fénymásolatok használata. A tanárok a tankönyveket kiegészítő szövegeket és feladatokat visznek be az órára. Egy 2000-es francia felmérés szerint csak a másolatokhoz használt papír kiteszi a tankönyvbüdzsé felét. A tanárok túlnyomó többsége szerint a fénymásolatok használatára azért van szükség, mert a tankönyv valamiért nem megfelelő. Ehhez képest az is kiderült, hogy a fénymásolt oldalak 85 %-a tankönyvekből származott. Noha a fénymásolatok számos pedagógiai, gazdasági, kulturális, környezetvédelmi, de leginkább szerzői jogi problémát vetnek fel, a francia oktatási minisztérium mégis felvállalta, hogy 2005-től tanulónként évi 180 másolatot az állam finanszíroz.

5. A TANKÖNYVEK KIVÁLASZTÁSA

A francia közoktatás évszázados hagyománya, hogy a tankönyv, illetve az oktatási segédanyagok kiválasztása egyedül a tanárok joga és feladata, a pedagógiai szabadság szimbóluma. Az egymással versenyző kiadók ehhez alkalmazkodva évente 500 000 és 1 000 000 mintapéldányt küldenek az új tankönyveikből az iskoláknak. Az oktatási minisztériumnak gyakorlatban nincs befolyása a tankönyvek kiválasztására. A kiadók

képviselői járják az iskolákat, és bemutatják az újdonságokat. Azokban az iskolákban, ahova nem jutnak el személyesen, a kiadói katalógus nyújt segítséget az új kiadványok megismertetéséhez (nyomtatott és a honlapon található digitális formában). A nagy számban szétküldött mintapéldányok a tankönyvvel való komolyabb elmélyülést/megismerkedést teszik lehetővé. A kiadók által gyakorolt direkt reklám többnyire csak a pedagógiai szaklapokra korlátozódik.

Az általános iskolákban legtöbbször a tanító egyedül választ. Mivel ritkák az olyan felmérések, amelyek a tanárok választását befolyásoló tényezőket tárják fel, ezért tanulságos lehet egy francia vizsgálat eredménye, amely az általános iskolai tanárok válaszain alapul. Az elemző tanulmány az alábbi adatokkal jellemzi a tankönyvválasztás mikéntjét:

- 89% az oktatóknak a kollégák véleményére hallgat,
- 69% az oktatóknak az igazgató véleményére hallgat
- 40% az oktatóknak egy pedagógia szaktanácsadó véleményét kérné ki
- 9% az oktatóknak a tanfelügyelőre hallgatna
- 1% hallgatná meg valamilyen tanárképző intézmény véleményét

A megkérdezettek 72%-a nyilatkozott úgy, hogy szeretne jobban felkészült és jobban támogatott lenni egy ilyen fajsúlyú kérdés eldöntésekor.

A felső tagozaton az azonos tárgyat oktató tanárok közösen döntenek a különböző évfolyamokban kötelezően használandó tankönyvről. A tanárok összehasonlítják a mintapéldányokat, és így döntenek a bevezetendő új tankönyvről. Ez a döntés általában 4-5-re szól és kötelező az iskola minden tanárára nézve.

Az osztrák kiadók is szórólapokkal, mintapéldányokkal, különböző információs csatornákon keresztül igyekeznek vásárlásra csábítani az iskolákat. A tankönyveket a tankönyvlistákról (alaplista az iskolai tankönyvek és külön függelék a szakkönyvek számára) rendelik meg az iskolák. A tankönyvkínálatból a szakmai munkaközösségek választják ki a számukra leginkább megfelelő tankönyvet. Döntésük elsősorban szakmai szempontú, de emellett döntésüket befolyásolják költségtakarékossági szempontok is. Létezik ugyanis egy költségkeret, amit be kell tartani. Az egy tanulóra jutó tankönyvkeret az a legnagyobb összeg, amilyen értékben tankönyvet és taneszközt lehet rendelni. Ez az összeg iskolatípusként, és iskolaszintenként különböző, jelenleg az egy tanulóra eső maximális összeg 50 és 211 euró között változik. A szülők által viselt önrész ennek kb. 10%-a, jelenleg 5,8 és 23 euró között lehet. Az iskolák a hivatalos jegyzéken lévő könyveken, segédeszközökön kívül, egyéb tankönyveket is rendelhetnek a tankönyvrendelési költségkeret terhére, a keret 15%-áig. A szakfelügyeleti rendszer keretében dolgozó szakemberek - igény esetén - segítik a munkaközösségeket a tankönyvválasztásban is.

6. A SZÜLŐK SZEREPE

Franciaországban a tanári szabadság része a tankönyvek kiválasztása, és ez a gyakorlatban is erősen érvényesül. Ugyanakkor a szülőknek semmilyen szerepe nincs ebben egyik iskolafokon sem. Persze ettől még a szülőknek van véleménye. Egy 2003-as felmérése szerint a szülők 97%-a fontosnak, illetve elengedhetetlennek tartja a tankönyvet. A tankönyv azon kívül, hogy a tanulás eszköze, segíti a szülőt, hogy lássa, hogy hol tart a gyermeke a tanulásban (87%), illetve kedvet csinál a könyvekhez, az olvasásához (74%).

Németországban a tartományi minisztériumok a már jóváhagyott tankönyvekre is fenntartják a jóváhagyás megszüntetésének jogát, ha a könyv a továbbiakban már nem felel meg a szakmai, pedagógiai, és didaktikai követelményeknek, továbbá, ha a jóváhagyás során fel nem fedezett hibák derülnek ki. Ilyen hibákra nemcsak tanárok, hanem szülők is felhívhatják a figyelmet. Van rá példa, hogy a szülők ennél erősebb jogosítvánnyal rendelkeznek. Baden-Württembergben a szülők képviselői véleményezési joggal a tankönyv jóváhagyási eljárást végző bizottságban is részt vesznek. E német tartományban az egyszerűsített eljárással jóváhagyott tankönyveket szűrőpróbaszerűen ellenőrzik, ezt az ellenőrzést a Szülők Tanácsa is kezdeményezheti.

Az Egyesült Államokban a tankönyv engedélyező tanács összetétele a helyi szabályozás része. Számos államban fontosnak tartják, hogy a szakértőkön és gyakorló tanárokon kívül laikusok is tagjai legyenek az ilyen testületeknek. Kentucky szabályzata szerint kell lenni köztük olyan személynek is, akinek az adott időpontban van állami iskolába járó gyermeke.

7. ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS A TANKÖNYVVÁSÁRLÁSÁBAN

Franciaországban a különböző oktatási szinteken más és más a finanszírozó fél. Az általános iskolák szintjén a helyi önkormányzat finanszírozza az oktatási intézmény működését, így a tankönyvvásárlást is. Bár erre nem kötelezi őket jogszabály, mégis ezt a gyakorlatot követik, mivel tisztában vannak a kérdés társadalmi súlyával. Az iskola megvásárolja és megőrzi, majd a következő évfolyamoknak kikölcsönzi a megvásárolt könyveket. A felső tagozaton az 1975-ös Haby-törvény, amely mindenki számára meg kívánta nyitni a továbbtanulás esélyét, az államra hárította a tankönyvbeszerzés finanszírozását. A gimnáziumokban 2003-ig a családra maradt a tankönyvek beszerzése. A kötelező tankönyvek listáját az iskola megküldte a szülőknek, és a családok vették meg a tankönyveket. A gimnáziumokban a szülői szervezetek ösztöndíjjal támogatták a rászoruló diákok tankönyvbeszerzését, néhol volt olyan kezdeményezés is, hogy szülői munkaközösség megvette, és olcsón bérbe adta a tankönyveket. 2004-ben a szocialista elnökjelölt ígérete a gimnáziumi tankönyvek beszerzésének állami átvállalásáról végül is csak 24 régióban valósult meg a 2005-ös

tanévkezdéskor. Ennek a döntésnek a teljes megvalósításakor jelentősen átalakul majd a finanszírozási térkép. Két mód alakult ki a költségek átvállalására, a direkt tankönyvbeszerzés és a családok tankönyvbeszerzésének támogatása. Ez utóbbi megoldás népszerűbb a kiadók és szülői munkaközösségek szemében. Éves szinten ez az összeg megközelíti a kb. 60 -75 eurót tanulóként.

A tankönyvkiadást Ausztriában és Németországban sem finanszírozza az állam, még részlegesen sem. Az állami támogatást az iskolák kapják. A tankönyvhöz jutás egyik országban sem ingyenes, akár kölcsön, akár saját tulajdonba kapják a tanulók. Valamilyen mértékű önrészt a tanulónak fizetnie kell. A szociálisan rászorult családok is bizonyos szociális támogatásban részesülnek, hogy ezt az önrészt ki tudják fizetni.

Ausztriában a *Schulbuchaktion* (Tankönyvakció) enyhíti a szülők anyagi terheit. 1973 óta az osztrák iskolák tanulói a szükséges taneszközökhöz (10 % szülői önrészesedés mellett) ingyenesen juthatnak hozzá. A Szövetségi Gazdasági, Családügyi és Ifjúságpolitikai Minisztérium a program megszervezésért és a finanszírozásáért felel, míg a Szövetségi Oktatási, Művészeti és Kulturális Minisztérium a pedagógiai ügyeket, a didaktikai irányvonalak meghatározását és a tantervi követelményeket koordinálja. A tankönyvek a tanulók tulajdonát képezik. Amennyiben a tanulók úgy gondolják, akkor azokat visszaadhatják az iskolának, azonban ez nem kötelező. A visszaszolgáltató tankönyvek és a taneszközök az iskolákban újra felhasználhatók, hasznosíthatók. Ez nagyobb mozgásteret biztosít az iskolák számára. Ha egy iskola az egyik tanévben beszedi a használt tankönyveket, és ezért kevesebbet rendel a megfelelőkből, akkor marad pénze arra, hogy megvegyen drágább, de az oktatásban hasznos más tankönyveket is.

A Német Szövetségi Köztársaságban a törvény alapelveként fekteti le, hogy a tanulók anyagi és szociális helyzetüktől függetlenül bármilyen taneszközhöz, tankönyvhöz hozzájussanak. Ezek költségeit az állami iskolákban, vagy egyáltalán nem, vagy csak részben kell a tanulóknak viselniük. A tankönyvek és taneszközök költségeit az iskolafenntartó (*Schulträger*), viseli. A fedezetet a tartományi költségvetésből és a szülői önrészből kapja. A tankönyveket és a jóváhagyott egyéb taneszközöket az iskolafenntartó vásárolja meg, és ezek az iskola tulajdonába kerülnek. A diákok ezeket kölcsön kapják. Tartományonként különböző mértékű hozzájárulást kérnek a szülőktől. Ez 10%-tól, önkéntes alapon akár 50%-ig terjedhet. A magániskolákban, ahol tandíj van, lehetőség van arra, hogy a tanulók az összes taneszközt ingyen kapják, de ez nem kötelező az ilyen iskolák számára sem. A tankönyvekre fordított állami támogatás az 1991-es 400 millió euróról 2003-ra 250 millió euróra csökkent. A fentieknek megfelelően az egy tanulóra jutó támogatás is csökkenő tendenciát mutat a kilencvenes évek óta: 20-60 euróról 20-40 euróra csökkent a 2000-es években.

	Ki hozza meg a végső döntést a tankönyvek elfogadásáról?	Ki dönti el, hogy milyen tankönyvet használnak a tanulók az egyes iskolákban?	Milyen támogatást nyújt az állam a tankönyvek megvásárlásához a szülőknek?
Ausztria	az értékelést végző bizottság	az osztályban tanító tanár az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége a tantestület	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes (10%-os önrész befizetésével)
Belgium	nincs hivatalos tankönyvlista	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	az állam nem nyújt támogatást a tankönyvvásárláshoz a szülőknek
Bulgária	az értékelések alapján a közoktatásért felelős miniszter	az osztályban tanító tanár	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Chile	nincs hivatalos tankönyvlista	az oktatási miniszter	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Cseh Köztársaság	az értékelések alapján a közoktatásért felelős miniszter	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Egyesült Királyság	nincs hivatalos tankönyvlista	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	az állam nem nyújt támogatást a tankönyvvásárláshoz a szülőknek
Finnország	nincs hivatalos tankönyvlista	az osztályban tanító tanár	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Franciaország	nincs hivatalos tankönyvlista	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Hollandia	az értékelést végző szakértő	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Izland	nincs hivatalos tankönyvlista	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Madagaszkár	az értékelések alapján a közoktatásért felelős miniszter	az oktatási miniszter	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Magyarország	az értékelések alapján a közoktatásért felelős miniszter	az osztályban tanító tanár	a tankönyv az anyagilag nehéz helyzetben élő családok gyerekei számára ingyenes
Norvégia	az értékelést végző szakértő	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes
Portugália	az értékelést végző bizottság	az iskolában az adott tantárgyat tanító tanárok közössége	a tankönyv az anyagilag nehéz helyzetben élő családok gyerekei számára ingyenes
Törökország	az értékelések alapján a közoktatásért felelős miniszter	az iskolaszék	a tankönyv minden tanuló számára ingyenes

A kérdőíves vizsgálat eredménye a tankönyvkiadásról

8. A TANKÖNYVEK MINŐSÉGE

A tankönyv átalakulóban van, sokat változott a tankönyvek külleme és belső struktúrája az elmúlt évtizedekben. Például a francia tankönyvek technikai kvalitása nagyon magas, ötletes szerkezeti makettek, gazdag illusztrációs tartalom jellemzi őket. Szerkezetiileg igen változatosak, de mindegyikre elmondható, hogy nem egy lineáris kifejtés mentén haladnak, hanem a különböző fejezetek főként az órai munka eszközeként definiálhatóak. A legtöbb általános iskolai, *collège* és gimnázium számára írt könyv egy dupla oldalas közlési modellt képvisel, ahol a tankönyvoldalak azonos logikát követnek. A baloldal az új ismeretet fejt ki, míg a jobb oldal ezt illusztrálja: szövegekkel, képekkel, gyakorlatokkal, térképekkel, diagramokkal stb. A direkt tudományos ismeret átlagban 5–25%-át képviseli a tankönyvi tartalomnak. Vagyis a tankönyvek közel kétharmadát az illusztrációk, képes vagy szöveges dokumentumok, grafikonok, diagramok, organigramok és gyakorlatok töltik ki.

Egyre gyakrabban fogalmazódik meg kritikaként az új típusú tankönyvekkel kapcsolatban, hogy a tartalom mozaikszerű egymásutániségben van elrendezve, és csak a tanár rendelkezik azzal az „Ariadné-fonallal”, amelynek segítségével ezeket a mozaikokat egységes egészzé lehet összerendezni. Igen ritka az a tankönyv, amelyben egy felépített, hangsúlyokkal ellátott kifejtés folyamatos olvasást tenne lehetővé. Az olvasást tehát nem bátorítja a tankönyv, holott ez lenne az egyik legfontosabb interdiszciplináris feladata. A másik jellemző kritika, hogy tankönyvek többségéből hiányzik a közvetített tudás szintetizálása, a tankönyv így nem képvisel egy referencia-eszközt. Ezen túl azt is megállapították, hogy szinte minden egyes tankönyv egy külön világ, és sajnos kevés a törekvés arra, hogy a különböző tárgyak tankönyvei összekapcsolják a tudástartalmakat, és egy univerzális világszemléletre neveljék a tanulót.

A kiadók szoros kapcsolatot alakítanak ki az iskolákkal is. Egyre jellemzőbb, hogy részt vesznek a tanárok továbbképzésében. Könyveik készítésébe, lektorálásába igyekeznek bevonni a szaktudományok és a pedagógiai gyakorlat jeles képviselőit, felkérlik őket tudományos előadások tartására, könyvismertetésekre is.

9. TANKÖNYVHASZNÁLAT

Az utóbbi évtizedekben készült tankönyvek nemcsak abban igyekeznek orientálni a tanárokat, hogy „mit?”, hanem abban is hogy, „hogyan?” tanítsanak. Sőt egyre több közvetlen segítséget és útmutatást adnak a diákoknak is a tanulásához. Sok tanár azonban nehezen találja meg a maga szerepét ebben az új helyzetben. Hiába van a kezében van egy komplex módszertani repertoárt és tanulói feladatsort felvonultató tankönyv, mégis szinte óránként „újat” ír, ezzel demonstrálva a szellemi önállóságát. Sokszor emiatt zavar támad a diákok

körében még azzal kapcsolatban is, hogy mit kell egyáltalán megtanulniuk például egy témazáró dolgozatra. A tanulni valók egy részét a tankönyvben, a többit a tanár előadásairól készült jegyzetekben vagy az órán kiosztott fénymásolt feladatlapokon lehet csak megtalálni. A szülők is sokszor megütköznek azon, hogy a tankönyvet mily kevésbé használják a gyermekeik, és ha a szülő át akarja látni a gyermeke tanulmányi előrehaladását, inkább a gyermek füzeté adhat erről információt, és nem a tankönyvet. E probléma egyik okának a francia kutatók azt tartják, hogy tanárképzésben is az óra anyagának autonóm megszerkesztése állt a középpontban és nem a tankönyvhasználat módszertana. A tankönyvhasználatról foglalkozó francia tanulmány azt is megállapította, hogy a diákok sem mutatnak túl nagy érdeklődést a tankönyv iránt. Többnyire azt hangsúlyozzák, hogy a tankönyv nem az órai anyag ismétlése, hanem annak kiegészítése, de azt is hozzátesszük, hogy jó lenne tisztábban látni, hogy a nagyon színes, információgazdag tankönyvben melyik rész mire szolgál. Tehát sem a tanár, sem a diák nincs igazán képezve arra, hogyan is használja a tankönyvet.

A tankönyvi koncepció megváltoztatásához az oktatókat is képezni kellene, hogy új módon legyenek képesek a tankönyvet alkalmazni, és persze előzetesen ennek az új koncepciónak megfelelően választani a hatalmas kínálatból.

Az osztrák tankönyvek sok esetben a tankönyv csupán a tanévre előírt tananyag egy részét tartalmazza. A teljes tananyag elsajátításához egyéb taneszközöket is használnak. Az utóbbi időben kezdenek tért hódítani a digitális taneszközök is.

10. A DIGITÁLIS TANANYAGOK MEGJELENÉSE

A legtöbb vizsgált országban a digitális kompetencia iskolai fejlesztéséhez szükséges feltételek megteremtése az oktatáspolitikai fontos céljaként deklarálódott. A 2005-ös francia oktatási törvény kinyilvánította, hogy az információs és kommunikációs eszközök használata az iskolában megszerzendő alapismeretek részét képezi. Jelentős állami forrásokat fordítanak arra, hogy az iskoláknak ingyen jó minőségű és nagy mennyiségű digitális tananyagokat biztosítsanak.

Az oktatáskutatók egy része egyetért abban, hogy az új digitális médiumok használatát be kell építeni az eddig használt tankönyvek és taneszközök közé, oly módon, hogy azok nem helyettesítői, hanem kiegészítői legyenek az eddig használt hagyományos tankönyveknek. Az ilyen jellegű reformlépés nemcsak a digitális médiumok kifejlesztői és a könyvkiadók együttműködését teszi szükségessé, hanem a teljes oktatáspolitikai reformját (szövetségi és tartományi szinten) is szükségessé teszi, beleértve a pedagógusképzést, illetve a gyakorló tanárok tovább- és átképzését is. Hiszen az eddig leginkább tankönyvekből, munkafüzetekből

és saját maguk által készített anyagokból tanító tanároknak is el kell sajátítaniuk a digitális médiumok használatát.

Egy francia tanulmány rendkívül kiegyensúlyozott véleményt fogalmazott meg a hagyományos tankönyvek és a digitális tananyagok közös jövőjéről. E szerint nem a versenynek, hanem az értelmes együttműködésnek kellene jellemezni a régi és az oktatási média kapcsolatát. Például úgy, hogy a tankönyvnek újra egy-egy tantárgy tudásanyagát összefoglaló, olvasható referencia-eszközzé válna, amely kevésbé vastag, kevésbé szerteágazó és kevésbé drága, mint a jelenlegiek. Ugyanakkor a jelenleginél több segítséget adna abban, hogy a diákok együttesen is áttekinthessék a közvetített tartalomnak nagyobb egységét, nemcsak egy-egy tanév, hanem akár egy egész képzési időszakot tekintve is. Minden egyéb mai tankönyvi funkciót a tanulók előzetes tudásának aktivizálásától a jelenségek sokrétű bemutatásán át a megszerzett ismeretek életszerű feladatokkal történő gyakorlásáig az erre sokkal alkalmasabb digitális taneszközök vennék át. Ebbe az irányba mutat a digitális tankönyvek gyakorlata is Franciaországban.

A digitális tankönyv olyan nem-materiális tankönyv, amelyet a számítógép képernyőjén vagy a projektorral kivetítve lehet használni, és a papíralapú könyvhöz képest hang és filmanyagot is képes beépíteni a tananyag illusztrálására. A diákok párhuzamosan továbbra is megkapják a hagyományos kiadású tankönyvet is. A digitális tankönyv nagyobb motivációt jelenthet a digitalizált világban felnőtt fiataloknak a tanulásra, és nagyobb interaktivitást tesz lehetővé, mint a klasszikus papír kiadás. Az általános iskola felső tagozata számára létrehoztak egy „digitális előszobát” (ENT), ahonnan rá tudnak kapcsolódni az új digitális tankönyvekre, így nagyobb biztonsággal használhatják a személyes kódjukat, és semmilyen adatuk nem kerül ki az intézmény hatásköréből. Minden tanulónak van egy azonosítója és egy személyes kódja, amelyet az intézménytől kap, és ezzel egész évben bárhol (az osztályból, a dokumentációs központból vagy otthonról) elérheti a tankönyvi felületet.

A digitális tankönyvek a tantervben megfogalmazott program betartásával és természetesen ugyanolyan pedagógiai odafigyeléssel készülnek, mint a hagyományos tankönyvek. Elkészítésük folyamatába ugyanúgy bevonják az oktatókat, a tesztelésbe az iskolákat, csakúgy, mint a papír alapú könyveknél. Bizalomerősítő és érdekvédelmi szempontokat követve a kiadók egy minőségbiztosítási pedagógia kartát fogalmaztak meg, és aki csatlakozik ehhez a karthoz és használja a „Qualip” logót, az kötelezi magát az alapelvek betartására. Ez az ugrásszerű fejlődés egy új piacot hozott létre, amely 2006-ban kb. 10 millió eurót (diákonként 80 euró centet) képviselt, és ugyanebben az évben az akkori 11 digitális tartalmakkal foglalkozó kiadó már 130 digitális oktatási terméket ajánlott a közoktatás különböző szintjein. A digitális tankönyv beszerzése, csakúgy, mint a papíralapú tankönyv esetében, az intézményrendszer feladata.

Franciaországban felállítottak egy külön állami szervezetet, amely kézben tartja az összes olyan témát, fejlesztés, kutatást, amely az oktatásügyben érinti a multimédiás eszközök és a

digitális tartalmak használatát. E Multimédia Tanácsot az Oktatásügyi Minisztérium különböző igazgatóságainak képviselői, a Nemzeti Szakfelügyelet képviselői, a Nemzeti Programfejlesztő Tanács képviselői, a Kulturális Minisztérium multimédiás szolgáltatásainak képviselői, a multimédiás pedagógia képzések képviselői, egy pedagógia multimédiás tanácsadó, egy multimédiára szakosodott tanfelügyelő, a tanárképzés egy képviselője, a multimédiás kutatás és egyetemi oktatás képviselői és a digitális tartalmakkal foglalkozó reprezentatív kiadók képviselője alkotják. A plenáris ülések között munkacsoportok dolgoznak a felmerülő témákon.

A Multimédia Tanács feladata véleményezni a minisztérium által megrendelt digitális termékeket, illetve a kiadók által pedagógiai felhasználásra szánt termékeket. Ők adják ki a „RIP” márkajeletet, amely azt jelenti, hogy a termék elismerten oktatási/pedagógiai érdeklődésre tarthat számot. Kidolgozás alatt áll, hogy az oktatási célú internetes portálok is megkaphassák ezt a márkajeletet.

Sok kiadó kísérletezik már egy jó ideje a digitális tananyagokkal, új munkamódszerek kidolgozásán fáradoznak, hol a diákra, hol a tanárra fókuszálva. Eleinte a papíralapú kiadvány egyszerű digitalizálása volt az újítás, ez ugyan könnyített az iskolatáska súlyán, de mivel csak a tradicionális tankönyv digitális leképezése volt, ugyanazokat a problémákat vetette fel a gyakorlatban, mint a papíralapú megfelelője. Más kiadók a meglévő kiadványaikhoz készítettek digitális kiegészítőket. Ilyen volt például az i@manuel projekt is a 90-es évek végén, amely a papíralapú tankönyv hiányosságait (nehezen adaptálható az egyedi igényekhez, a finanszírozási rendszer miatt bekövetkező gyors elévülés) próbálta orvosolni egy digitális háttérrel. Az i@manuel egy tankönyv és egy hozzá tartozó honlap volt, amelyen keresztül a tanár és a diák is elérhettek mindenféle, az óra tananyagot színesítő, dinamizáló, didaktizáló, kiegészítő oktatási anyagokat. Egy következő lépés már a komplex, valódi, az új technológiai lehetőségek széles tárházat felvonultató digitális tankönyvek megjelenése volt.

Ausztriában is lehet a könyvek mellett a könyvekhez internet segédletek, CD-ROM-ok, DVD-k, audió-CD-k és egyéb taneszközök is rendelhetők. Ezeknek azonban meg kell felelniük az iskolaformákra elfogadott tanterveknek és a modern pedagógiai követelményeknek. Egyelőre azonban néhány pozitív példától eltekintve a digitális médiumok lehetőségeit nem igazán használják ki az osztrák alap-, és középfokú oktatási intézmények. Ennek több oka van. Először is az iskolák számítógépes felszereltsége hiányos, a tanárok nem elég képzettek a digitális médiumok használatában, nem áll rendelkezésre még elegendő számban az iskolák mindennapi oktatási gyakorlatában alkalmazható tanítási és tanulási szoftverek.

Németországban a Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (*Bundesministerium für Bildung und Forschung*) is kiemelt prioritásként kezeli ezt a területet. A 2000 augusztusában meghirdetett „*Csatlakozás elzárkózás helyett – IT az oktatásban*”¹ jelmonddal új programot

¹ „*Anschluss statt Ausschluss - IT in der Bildung*” Ld. Neue Medien und Bildungstechnologien. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2010.

hirdetett, amely az új médiumok elterjesztését hivatott segíteni az iskolákban, a szakképzésben (*berufliche Bildung*) és a főiskolákon.² A kezdeményezés legfőbb célkitűzése az volt, hogy a digitális médiumok jelenlétét az oktatás minden területén növelje. Így a digitális médiumok jelenjenek meg a tanulói taneszközökben, tankönyvekhez, gyakorló és értékelő munkafüzetekhez kapcsolódóan, továbbá a tanári és tanítást segítő anyagokban, tanítási / tanulási metódusokban, és az oktatáshoz kapcsolódó adminisztráció (órarendkészítés, értékelések, statisztika stb.) terén is.

Egyelőre azonban Németország, egy-két mintaprojektől eltekintve még nem jár élén az e-learning területén. Az egyik kiadó munkatársa, Ralf Kasper úgy érvel, hogy a digitális médiumok a kiadóktól is újfajta hozzáállást várnak el, hiszen sokszor intuitív módon kell új eszközöket kifejleszteniük.³

Az angolszász országokban is a tantervek nagy hangsúlyt fektetnek a diákok IKT képességeinek fejlesztésére, és bátorítják a pedagógusokat, hogy eszköztárukat a legkülönbözőbb digitális, audio-vizuális forrásokkal, információtechnológiai eszközökkel egészítsék ki, ezáltal olyan tartalmakat és módszereket közvetítve a diákok felé, amelyek egyébként nem lennének elérhetőek. Ennek érdekében – a számtalan piaci, illetve non-profit forrásanyag mellett – a minisztériumok és egyéb kormányzati szervek is a nyomtatott tananyagok alternatíváinak széles skáláját bocsátják a pedagógusok rendelkezésére.

Az **Egyesült Államokban** *Federal Resources for Educational Excellence* weboldala <http://www.free.ed.gov/index.cfm> a szövetségi ügynökségek által kínált digitális tartalmakat gyűjti össze. A kaliforniai alaptanterv standardokhoz illeszkedő tartalmakat kínál a *Schools of California Online Resources for Education* honlapja <http://www.score.k12.ca.us/>.

Kanadában egyre szélesebb körben használnak egyes tankönyvek helyett digitális és audio-vizuális tartalomhordozókat az oktatásban. *Ontario* oktatási törvénye értelmében például tankönyvnek minősül a nyomtatott, elektronikus és nem-nyomtatott anyagok bármely kombinációja. Az *Ontario Educational Resources Online Bank*, amely egyre növekvő számú online forrást kínál mind diákok, mind tanárok számára, az összes évfolyamot érintve, például óraterveket, játékokat, térképeket, interaktív felületeket <http://www.edu.gov.on.ca/elearning/bank.html>.

Ausztráliában a Victoria állam oktatási minisztériuma által fenntartott honlap a FUSE <https://fuse.education.vic.gov.au/>, amelynek tanárok számára készült felülete gyűjt össze különböző – állami és kereskedelmi forrású – oktatási anyagokat, videókat, weblapokat, játékokat.

² *Neue Medien und Bildungstechnologien*. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2010.

³ KASPER Ralf: *Lernsoftware – Vom Lehrbuch zum Computerdialog* (Redaktion Gesellschaftswissenschaften, Cornelsen Verlag) in . Rolf Wernstedt, Marei John-Ohnesorg (Hrsg.): *Neue Medien in der Bildung. Lernformen der Zukunft*. Prof. Rolf Wernstedt, Marei John-Ohnesorg (szerk.). Dokumentation der Konferenz des Netzwerk Bildung, vom 5. und 6. Mai 2008. Friedrich Ebert Stiftung, 53-56.

Új-Zélandon az állami Learning Media szolgáltatás az új-zélandi tantervnek megfelelő online tartalmakat kínál az oktatási gyakorlat gazdagítása céljából <http://www.learningmedia.co.nz/nz/online/activities>.

Az Egyesült Királyságban tematikus segítséget nyújt a Képzés- és Tantervfejlesztési Hivatal (*Qualifications and Curriculum Development Agency*) honlapja <http://www.qcda.gov.uk/default.aspx>. A brit oktatási minisztériummal közösen fenntartott honlapja, a nemzeti alaptanterv egyedi igényekre szabásában, a saját tanmenet kialakításában nyújt segítséget. A honlapon konkrét tantárgyi munka- és lecketervek találhatók, útmutatókkal ellátva http://www.standards.dfes.gov.uk/schemes2/secondary_science/principles?view=get.

A hagyományos tankönyvek kiválasztásában módszertani szabadságot élvező pedagógusok egyéb oktatási segédanyagok, mint pl. az audio-vizuális és digitális tananyagok kiválasztásában is szabad kezet kapnak. TEEMSkóciában a skót kormány által fenntartott *Learning and Teaching Online Service* honlapja tantárgyanként és oktatási szintenként ajánl különböző audio-vizuális és digitális tananyagokat az alaptantervhez igazodva.